

**UWAGI KRYTYCZNE
NA TEMAT SYSTEMU PRZECIWDZIAŁANIA MARGINALIZACJI SPOŁECZNEJ
DZIECI, MŁODZIEŻY I RODZIN**

I. PROBLEMY NARASTAJĄCE W OSTATNIEJ DEKADZIE

1. Symptomy narastania procesu marginalizacji społecznej

- a. wzrost liczby dzieci pozbawionych podstawowej opieki,
- b. wzrost liczby dzieci pozbawionych minimum socjalnego,
- c. pogarszanie się stanu zdrowia i higieny dzieci ze środowisk marginalizowanych,
- d. wzrost liczby dzieci wypadających z systemu szkolnego,
- e. wzrost skierowań dzieci do placówek opiekuńczych i resocjalizacyjnych,
- f. radykalizacja form przemocy wśród dzieci i młodzieży,
- g. obniżanie się wieku dzieci wchodzących we współpracę ze zorganizowaną przestępczością,
- h. szybkie narastanie i rozszerzanie się uzależnień wśród dzieci i młodzieży,
- i. obniżanie się wieku dzieci wchodzących w kontakt ze środkami odurzającymi,
- j. rozpowszechnianie się prostytucji i pornografii dziecięcej.

2. Środowiska marginalizowane

- a. „stary” margines społeczny (szacowany na ok. 1.000.000 osób) – rodziny niepełne i rozbite tworzone przez kolejne pokolenia wychowane w rodzinach zmarginalizowanych, często w placówkach (żyjący z dnia na dzień, zaniedbujący swoje dzieci, uzależnieni, używający przemocy, wchodzący w kolizję z prawem, bezdomni)
- b. „nowy” margines - rodziny, które w ostatnich latach utraciły pracę, szczególnie w rejonach dotkniętych strukturalnym bezrobociem (szacowane na ok. 1.500.000 rodzin) – rodziny stopniowo degradujące się, marginalizowane, dzieci w tych rodzinach dorastają w atmosferze kryzysu, bierności, bezradności, braku perspektyw, poczucia krzywdy.
- c. wiele rodzin wiejskich z małych, upadających gospodarstw rolnych, szczególnie ze wsi gdzie zlikwidowano PGR-y, szkoły, kluby, ośrodki, gdzie brak perspektyw a struktura społeczna degraduje się.

II. PRZYCZYNY

1. Wzrost ilości rodzin marginalizowanych i ich niewydolności wychowawczej wobec dzieci.

- a. wiele rodzin ma trudności w zaadoptowaniu się do zmian systemu społecznego i gospodarczego,
- b. szybko rosną różnice społeczne i materialne,
- c. rozluźniają się lokalne więzi społeczne,
- d. znacznie zmniejszyły się opiekuńcze funkcje państwa,
- e. ludzie ze środowisk ubóstwa i patologii społecznej utracili perspektywy życiowe i ulegają marginalizacji,
- f. rodziny i środowiska dotknięte strukturalnym bezrobociem degradują się i ulegają marginalizacji,
- g. utrwalają się wzorce bierności, bezradności i roszczeń wśród dzieci z rodzin dotkniętych bezrobociem,
- h. wzrasta alkoholizm, narkomania, przemoc i przestępczość w rodzinach marginalizowanych.

2. Niewydolność systemu edukacji wobec dzieci z rodzin marginalizowanych.

- a. dzieci ze środowisk zmarginalizowanych mają bardzo ubogie dziedzictwo kulturowe i intelektualne,
- b. dzieci ze środowisk marginalizowanych rzadko korzystają z przedszkoli,
- c. rosną różnice w przygotowaniu dzieci do nauki szkolnej,
- d. szkoły ograniczają swoje funkcje środowiskowe i wychowawcze,
- e. rozpadły się lub skomercjalizowały placówki upowszechniania kultury i sportu,
- f. nauczyciele koncentrują się przede wszystkim na dydaktyce,
- g. rankingi szkół zwiększają presję na eliminowanie uczniów słabych i sprawiających kłopoty,
- h. brak indywidualizacji nauczania i wychowania w stosunku do uczniów słabych i sprawiających kłopoty,
- i. szkoły pozbywają się uczniów trudnych (kierują do szkół specjalnych, placówek opiekuńczych),
- j. w wyniku zaniżonych kryteriów promowania do następnej klasy wzrastają zaległości szkolne słabych uczniów, którzy nie nadążają za programem i bez wsparcia rodziny wypadają ze szkoły.

3. Niedostępność systemu opieki zdrowotnej dla rodzin marginalizowanych.

- a. rodziny z marginesu społecznego mają wiele dramatycznych problemów zdrowotnych,
- b. rodziny te mają niską kulturę zdrowotną (niezdrowy tryb życia, uzależnienia, nieleczone schorzenia itd.),
- c. praktycznie nie korzystają ze zbiurokratyzowanej służby zdrowia (brak dokumentów, ubezpieczenia itp.),
- d. dzieci z tych rodzin nie są objęte opieką zdrowotną (brak opieki medycznej w szkołach, brak badań, szczepień),
- e. rodziny te nie mają środków na leczenie i rehabilitację (leki, stomatolog, okulary, sprzęt rehabilitacyjny itd.).

4. Niewydolność systemu pomocy społecznej wobec rodzin marginalizowanych.

- a. znaczne ograniczenie świadczeń pozaobligatoryjnych,
- b. przewaga biernych form pomocy społecznej, brak środowiskowej pracy socjalnej,
- c. brak praktycznych umiejętności motywowania rodzin dysfunkcyjnych do zmiany,
- d. brak praktycznych umiejętności pracy socjalnej z rodzinami dysfunkcyjnymi,
- e. znaczna arbitralność, dyrektywność, częsta arogancja w kontakcie z rodzinami marginalizowanymi,
- f. kierowanie dzieci do stacjonarnych placówek opiekuńczych z powodu biedy w rodzinie naturalnej,
- g. kierowanie dzieci sprawiających problemy wychowawcze do stacjonarnych placówek opiekuńczych przed dostatecznym wykorzystaniem możliwości wsparcia rodziny dysfunkcyjnej w środowisku,
- h. niedostatki pracy Centrów Pomocy Rodzinie:
 - częste obsadzanie stanowisk z klucza politycznego,
 - niskie kwalifikacje zawodowe i małe doświadczenie praktyczne pracowników,
 - zbytne zburokratyzowanie, ignorancja i arogancja urzędników,
 - częste konflikty, arbitralność, brak partnerstwa i współpracy ze środowiskiem zawodowym,
 - rozbudowywanie „własnego” sektora publicznego i dyskryminowanie organizacji pozarządowych,
 - zburokratyzowanie systemu kierowania dzieci do placówek i rodzin zastępczych,
 - narzucenie systemu oceny i kontroli, który kreuje fikcyjną statystykę,
 - brak zróżnicowanych kryteriów oceny i finansowania placówek środowiskowych (fikcyjna statystyka),
 - nastawienie na ilość a nie jakość usług, brak oceny efektywności.

5. Ograniczenia pracy Sądów Rodzinnych i dla Nieletnich wobec dzieci z rodzin marginalizowanych.

- a. niskie kompetencje sędziów w zakresie profilaktyki i resocjalizacji,
- b. niewydolność i zburokratyzowanie pracy Sądów,
- c. nastawienie sędziów na opiekę instytucjonalną i funkcje izolacyjne placówek:
 - brak kierowania do zróżnicowanych środowiskowych form opieki i resocjalizacji,
 - kierowanie wielu dzieci do placówek z powodu biedy,
 - kierowanie wielu dzieci do placówek z powodu niewydolności systemu nauczania,
 - przedłużanie pobytu dzieci w placówkach bez potrzeby.
- d. niewielka ilość środowiskowych ośrodków pracy kuratorskiej dla młodzieży wchodzącej w konflikt z prawem,
- e. nastawienie kuratori sądowej na nadzór i niewielkie możliwości prowadzenia resocjalizacji w środowisku,
- f. niedostateczne umiejętności kuratorów w zakresie pracy z rodziną zmarginalizowaną.

6. Patogenne oddziaływanie placówek opiekuńczych i resocjalizacyjnych.

- a. w placówkach stacjonarnych przebywa wiele dzieci poniżej 13-go roku życia,
- b. w placówkach stacjonarnych większość dzieci przebywa do dorosłości (wiele lat)
- c. nadal przeważają duże (40-80 miejsc) zinstytucjonalizowane placówki stacjonarne,
- d. dzieci przebywają w placówkach daleko od miejsca zamieszkania,
- e. brak koedukacji w placówkach resocjalizacyjnych,
- f. małe zróżnicowanie form i programów pracy, przeważają funkcje opiekuńcze i izolacyjne,
- g. kadra jest mało zaangażowana i nisko wykwalifikowana:
 - relatywnie wysokie zarobki, nadgodziny, zablokowany czas pracy, łączenie funkcji,
 - mieszkania służbowe, tanie wyżywienie w stołówce, inne przywileje,
 - relatywnie niskie kwalifikacje, często inne wykształcenie, brak umiejętności fachowych,
 - przeważają autorytarne i restrykcyjne metody pracy wychowawczej,
 - większość kadry nie wierzy w możliwość resocjalizacji dzieci i młodzieży,
 - znaczna większość kadry ma negatywny stosunek do rodzin naturalnych i współpracy z nimi,
 - znaczna część kadry nastawiona jest w pracy na swoje potrzeby (wygoda, brak problemów, zarobki),
 - większość kadry przeciwna jest realnej reformie swoich placówek,
 - większość kadry wchodzi w kontrakty negatywne z liderami „drugiego życia”,
 - większość kadry niewiele wie o tym co się naprawdę dzieje w ich grupach dzieci,
 - większość kadry angażuje się tylko w pracę z wybranymi wychowankami,
 - dość często wśród kadry zdarza się alkoholizm, nadużywanie przemocy, kradzieże.
- h. brak systematycznych kontaktów i pracy z rodziną naturalną,
- i. coraz więcej wychowanków placówek nadużywa alkoholu, wacha klej, używa narkotyków,
- j. w większości placówek o codziennych sprawach dzieci decydują brutalne zasady „drugiego życia”,
- k. w placówkach dzieci są obsługiwane, niewiele mogą i niewiele muszą, są niesamodzielne i roszczeniowe,
- l. brak jest efektywnego systemu usamodzielniania (grupy usamodzielniania, hostele, mieszkania readaptacyjne),
- m. dzieci przebywając przez wiele lat w placówkach tracą kontakt i więź z rodzinami naturalnymi,
- n. rzadko zdarza się by placówka kierowała dzieci do różnych form rodzinnej opieki zastępczej,
- o. większość absolwentów nie utrzymuje się w pracy, wchodzi w uzależnienie, przemoc, przestępczość,
- p. większość podopiecznych zakładów poprawczych to byli wychowankowie domów dziecka,
- q. wielu rodziców dzieci trafiających do placówek to byli wychowankowie placówek.

III. BRAKI W REALIZACJI REFORMY SYSTEMU

1. Brak programów wspierających rodzinę dysfunkcyjną w problemach opiekuńczych i wychowawczych.

- a. brak środków na realizację programów pracy z rodziną zmarginalizowaną,
- b. brak chętnych do aktywnej pracy z rodzinami z marginesu społecznego,
- c. brak umiejętności pracy z nieumotywowaną do zmiany rodziną zmarginalizowaną.
- d. brak środków na szkolenie kadr w zakresie pracy środowiskowej z rodzinami z marginesu.

2. Niska jakość lokalnych, środowiskowych programów opiekuńczych i resocjalizacyjnych.

- a. brak realnych lokalnych planów polityki społecznej,
- b. brak środków w powiatach (większość środków pochłaniają duże, zinstytucjonalizowane placówki stacjonarne),
- c. z braku środków upada lub degraduje się wiele ognisk i świetlic prowadzonych przez organizacje pozarządowe,
- d. brak kryteriów i systemu kwalifikowania dzieci do placówek wsparcia dziennego,
- e. w większości świetlic przeważają biernie formy opieki (odrabianie lekcji, zajęcia klubowe),
- f. w większości świetlic nie ma stałej, fachowo przygotowanej etatowej kadry (dorabiają nauczyciele itp.)
- g. większość dzieci destrukcyjnych, sprawiających wyraźne problemy wychowawcze wypada ze świetlic,
- h. brak środowiskowych form resocjalizacji (np. ośrodków kuratorskich),
- i. brak różnicujących kryteriów oceny i finansowania placówek wsparcia dziennego,
- j. brak środków na szkolenie kadr w zakresie pracy środowiskowej.

3. Zbyt wolno rozwijają się formy niespokrewnionej rodzinnej opieki zastępczej.

- a. spada liczba dzieci w rodzinnych domach dziecka,
- b. powoli wzrasta liczba pogotowii rodzinnych dla małych dzieci, które idą najczęściej do adopcji,
- c. zbyt wolno wzrasta liczba niespokrewnionych rodzin zastępczych,
- d. niewiele jest kontraktowych rodzin zastępczych rehabilitacyjnych, terapeutycznych, resocjalizacyjnych,
- e. brak niespokrewnionych rodzin zastępczych dla dzieci starszych (12-18 lat),
- f. placówki stacjonarne nie są zainteresowane kierowaniem dzieci do rodzin zastępczych,
- g. rodziny naturalne, z reguły, przeciwnie są kierowaniu dzieci do rodzin zastępczych,
- h. rodziny zastępcze zbyt często przeciwnie są kontaktom dzieci z rodzinami naturalnymi,
- i. brak pracy z dysfunkcyjną rodziną naturalną przygotowującej do przekazania dziecka do rodziny zastępczej,
- j. brak pracy z dzieckiem przygotowującej go do wejścia w rodzinę zastępczą,
- k. brak kompleksowych programów przygotowujących rodziców zastępczych do wychowania korekcyjnego,
- l. brak grup wsparcia i fachowej pomocy dla rodziców zastępczych.

4. Brak małych, lokalnych placówek opieki całodobowej (4-12 dzieci)

IV. PROPONOWANE ROZWIĄZANIA

1. Wsparcie rodzin dysfunkcyjnych profesjonalną pomocą.
2. Rozwój rodzinnej opieki zastępczej (niespokrewnionej).
3. Rozwój lokalnych środowiskowych programów pomocy (ośrodków, ognisk, świetlic, klubów).
4. Tworzenie małych (4-12 dzieci), lokalnych placówek (hosteli, hotelików kryzysowych, rodzinnych domów dziecka).
5. Zapewnienie opieki przedszkolnej dla dzieci z rodzin marginalizowanych.
6. Zwiększenie wychowawczych i środowiskowych funkcji szkół publicznych.
7. Przywrócenie opieki zdrowotnej w szkołach,
8. Reforma Sądów Rodzinnych i dla Nieletnich.
9. Stopniowe ograniczanie i reforma stacjonarnych placówek opiekuńczych, terapeutycznych i resocjalizacyjnych.
10. Opracowanie merytorycznych standardów opieki i resocjalizacji (np. „Karty Wychowawcy”).
11. Zlecenie zadań opiekuńczych, profilaktycznych i resocjalizacyjnych organizacjom pozarządowym.
12. Szkolenie kadr profilaktycznych, opiekuńczych i resocjalizacyjnych w zakresie praktycznych metod pracy z rodziną, pracy środowiskowej, społeczności terapeutycznej, terapii uzależnień.

V. WARUNKI I KOSZTY

1. Najtańsza i najskuteczniejsza jest możliwie wczesna (przedszkole, naucz. początkowe) praca z rodziną dysfunkcyjną.
2. Programy środowiskowe mogą zapewnić pomoc i opiekę dzieciom zaniedbanym oraz wsparcie rodzinom marginalizowanym.
3. Programy środowiskowe mogą powstrzymać marginalizację dzieci gdy zapewnią im opiekę codziennie przez 4-6 godz.
4. Programy środowiskowe są skuteczne tylko wtedy gdy mają profesjonalny charakter.
5. Programy środowiskowe wymagają stałej (etatowej) fachowo przygotowanej kadry.
6. Programy środowiskowe mogą znacznie zmniejszyć liczbę skierowań do placówek stacjonarnych.
7. Programy środowiskowe mogą znacznie zmniejszyć liczbę nieletnich przestępców.
8. W organizacjach pozarządowych pracują fachowcy i wolontariusze, co zwiększa ich efektywność i zmniejsza koszty.
9. Zlecenie zadań opiekuńczych i resocjalizacyjnych organizacjom pozarządowym tworzy konkurencję i rozwój form pomocy.
10. Do utrzymania 1 dziecka w ubogiej rodzinie naturalnej wystarczy **200-300 zł.** miesięcznie (zasilek).
11. Koszt utrzymania 1 dziecka w środowiskowym ognisku wychowawczym wynosi **300-500 zł.** miesięcznie.
12. Koszt utrzymania 1 dziecka w rodzinie zastępczej wynosi ok. **850 zł.** miesięcznie.
13. Koszt utrzymania 1 dziecka w stacjonarnej placówce opiekuńczej wynosi **2-3 tys. zł.** miesięcznie.
14. Koszt utrzymania 1 dziecka w stacjonarnej placówce resocjalizacyjnej wynosi **3-5 tys. zł.** miesięcznie.
15. Koszt utrzymania 1 dziecka w zakładzie poprawczym wynosi **5-10 tys. zł.** miesięcznie.